

НАУКОВА ЛІТНЯ ШКОЛА “Методи дослідження культур у гуманітарних науках: старе і нове “поле” дослідження”

Наталя АКСЬОНОВА

1–15 серпня 2005 р. в с. Приморському Кілійського району Одеської області проводилася літня наукова школа “Методи дослідження в гуманітарних науках”, скликана за ініціативи історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Організаторами заходу виступили: кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та етнографії Олександр Прігарін, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та етнографії Галина Захарченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та етнографії Світлана Коч, кандидат історичних наук, головний спеціаліст Управління охорони об’єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації Олександр Ганчев.

Літня школа була присвячена ознайомленню з новітніми методами емпіричних досліджень у гуманітарних науках, в етнології, зокрема. У роботі наукової школи взяли участь спеціалісти, наукові інтереси яких стосуються різних аспектів прояву етнічності, — етнологи, лінгвісти, політологи. Географія учасників семінару була надзвичайно широкою — Мінськ, Москва, Санкт-Петербург, Уфа, Омськ, Львів, Київ, Харків і, звичайно ж, Одеса.

Метою семінару було продовження дискусії, розпочатої в науковій літературі щодо розширення проблематики сучасної етнологічної науки¹. Дискусія точилася навколо проблеми застосування нових методів наукового пізнання, їх доцільності й співвіднесеності з проблематикою та метою гуманітарних досліджень, а також, — взаємопроникнення і зв’язків наук у вивченні культури.

Слід зазначити, що формат проведення літньої школи базувався на створенні умов для сприйняття різноманітності наукових підходів, рефлексії щодо подолання стереотипів у науковому пізнанні. Всі презентації наукового семінару проходили у форматі “круглого столу”, коли поряд із запропонованою для обговорення тематикою, яку представляли модератори у теоретичній преамбулі, кожен з учасників мав змогу висловити своє бачення в колі однодумців. Жвава суперечка під час

дискусій точилася навколо визначення предмета й об’єкта етнологічного дослідження, кваліфікації ролі дослідника у визначенні “етнологічного поля”, місця етнології в проблематиці наукового дослідження культури.

Маємо додати, що ознайомлення з напрацюваннями у вивченні різноманітних проявів культури пропонувалося у вигляді відкритого проблемного огляду і, здебільшого, базувалося на практичній презентації застосування нових методологічних принципів і методів досліджень. Обговорення проходило у жвавій, доброзичливій атмосфері. Досвід проведення дискусій із актуальних питань, що розглядалися на семінарі, надав можливість кожному з учасників долучитися до творення нової парадигми сучасних гуманітарних досліджень.

Загальну увагу привернула презентація просвітницьких проектів “Культура добросусідства” та “Історичний досвід добросусідства”, запропонованих Маргаритою Араджіоні. Під час презентації було наголошено на першочерговості формування позитивного сприйняття національної самосвідомості й толерантності у дитячому віці, виходячи з засад вікової психології. На практичне удосконалення такої роботи і вироблення сталих мотивацій толерантної поведінки направлений проект “Джерела, що ожили”. За форматом проекту діти з різних етноконфесійних груп, перебуваючи у літньому таборі, спільно працюють, відпочивають і вивчають культуру і релігії різних народів. Раннє позитивне формування у дітей ознак своєї національної приналежності не може ґрунтуватися на негативному зображенні представників інших етносів, або на нетолерантному відтворенні історичних реалій та їх перенесенні у сьогодення. З цією метою пропонувалося до обговорення проблематика рецензування відповідної дитячої та навчальної літератури на предмет дотримання принципів толерантності й взаєморозуміння. М. Араджіоні означила актуальність застосування в шкільній програмі навчальних курсів щодо вивчення історичної самобутності саме свого етносу, і саме через усвідомлення цієї унікаль-

ності дітям пропонується ознайомлення з культурами сусідніх народів. Весь цей курс, як експериментальний, був запроваджений у школах Кримської АР і дав майже миттєвий результат, що означився формуванням позитивного образу сусідніх народів і зняттям міжконфесійної напруги в дитячому колективі.

Олесею Мандебурою була запропонована до розгляду проблематика наукового розвінчання міфологічних засад новітніх “етнічних” теорій та їх критика на прикладі видання С. Суляка “Осколки святої Руси. Очерки этнической истории русноков Молдавии”. На прикладі відповідної літератури були репрезентовані ознаки міфічного образу створення “теорій етносу” за політичним замовленням — ігнорування думок попередників щодо походження етносу, замовчування історичного доробку сусідніх народів та їх ролі, перекручування імен, вільне трактування лінгвістичних даних і окремих рис матеріальної культури.

На засіданні круглого столу “Методи польового дослідження: теорія, практика і перспектива” (модератори — Марія Маєрчик, Олександр Прігарін, Ольга Авраменко, Наталя Аксьонова) до уваги учасників було запропоновано екскурс в історію становлення етнографічної науки та обговорення питань розширення поняття “поля” в етнологічній науці та засад розуміння багатозаровості польового матеріалу і різнорівневих можливостей його дослідження. Під час обговорення були порушені питання співвіднесеності методології й проблематики дослідження етнології, соціальної/культурної антропології, соціальної психології, культурології, філософії та соціології, як взаємопов’язаних наук. Особливого значення надавалося внеску крос-культурних досліджень у розвиток етнології. Науковці мали змогу висловити свої думки щодо перспектив етнологічної науки та її завдань на сучасному етапі, неоднозначності застосування ряду методик щодо вивчення різних сторін народного життя. Особливо гостро стояли питання застосування методу “включеного спостереження” у сучасних дослідженнях, проблема визначення співвідношення “включеності” і “відстороненості” під час польових досліджень. Розв’язуючи проблему розуміння змістовності етнології, учасниками літньої школи запропоновано визначення предмета

дослідження як тексту, а його вивчення — як інтерпретація.

У повідомленні “Усна історія: підходи і напрями” Ірина Маховська репрезентувала багатомірність усної історії як джерела та її можливості щодо реконструкції історичних реалій народного життя. Вона охарактеризувала нюанси фіксування записів усної історії та критику цього виду джерел, їх поєднання з іншими джерелами. Була зазначена перспективність застосування усної історії в мікроісторичних дослідженнях, що виступають в якості кейс-стаді повномасштабних історичних реконструкцій.

Під час проведення круглого столу “Місто як етнологічне поле” (модератор — Галина Захарченко) актуалізувалася проблематика нових перспектив етнологічної науки і усвідомлення пріоритетності в сучасних дослідженнях саме міста як нового етнологічного поля, з урахуванням його “достовірності” й самотності. На обговорення були винесені такі питання: проблема трактування поняття “місто” відносно поняття “село” в етнологічній науці; субкультури міста як об’єкт дослідження; сакральні об’єкти міста — усвідомлення і методи наукової рефлексії; архітектоніка міста: простір і час світосприйняття.

Цікавим поєднанням наукової дискусії і практики дослідження стало обговорення тематики під час семінару “Методи вивчення дитинства і етнопсихологія: експериментальний і теоретичний досвід” (модератори — Ганна Блінова, Наталя Аксьонова). Учасникам семінару було запропоновано визначити головну проблематику, актуальність та перспективність дослідження сучасної дитячої культури. Безпосередньо під час круглого столу відбулася інсталяція низки дитячих ігор за допомогою дітей учасників літньої школи, віком від 5 до 11 років. Цьому заходу передувало “польове” дослідження ігрової культури саме такого дитячого середовища. Увазі присутніх були запропоновані напрацювання дослідників щодо різнорівневості польового вивчення та фіксацій проявів ігрової культури і відмінність показу цього ж матеріалу широкому загалу. За допомогою такого практичного заняття дослідники мали змогу визначити місце гри в культурі дитинства, провести порівняння з зафіксованими етнографічними за-

писами і визначити феноменологічні засади ігрової культури та її місце в обрядовості. Дискусія велася навколо таких понять як “субкультура дитинства”, “етнологія дитинства”, “етнопедagogіка”, співвідношення визначень “соціалізація” та “інкультурація” та їх значення в житті дитини і перспективність вивчення.

Олена Данилко запропонувала до уваги науковців етнографічні фільми — “Святкування у татар” і “Замальовки з життя старобрядців”. Обидві стрічки зустріли схвальні відгуки, а обговорення після перегляду активізувало такі питання як співвідношення візуальної фіксації польового матеріалу зі змістовим наповненням візуального ряду безпосередньою рефлексією дослідника.

Заняття “Кількісні методика в історичних і етнографічних дослідженнях”, проведене Олександром Ганчевим, розширило розуміння застосування кількісних методів для проведення історичних реконструкцій. Були наведені практичні випадки вдалого поєднання кількісних методів з іншими методами дослідження. Під час обговорення були розглянуті такі питання як об’єкт кліометрії, критика застосування математичних методів, принципи кореляції показників як достовірність дослідження.

Жваву дискусію викликав круглий стіл “Міграція і мігранти: досвід наукових і практичних підходів до вивчення соціокультурних реалій” (модератор — Олександр Ганчев, Світлана Коч, Катерина Анастасова). Під час його проведення була відзначена майже повна відсутність не лише змістовних досліджень з цієї проблематики, а й певного “соціального замовлення” на такого роду дослідження. Проблемою дискутування стало питання ігнорування і “непомічання” культурним середовищем мігрантів, неоднозначність їх сприйняття, конструювання маргінальності й винятковості як самими мігрантами, так і середовищем, у якому вони перебувають. Було запропоновано як об’єкт дослідження розуміння відмінності ментальності представників одного і того ж етносу за межами державних територій і в їх рамках. Також стояло питання практичної роботи з мігрантами, допомоги у їх адаптації та визначенні в культурному просторі.

Цікавим для етнологів було повідомлення Геннадія Ноги, яке стосувалося пам’яток української літератури XV–XVII ст., її жанро-

вості, мовних особливостей та можливості їх використання у якості джерел для вивчення етнографії українського народу. Автор актуалізував проблематику розуміння значущості жанровості відповідної літератури для відтворення духовних засад українства, зокрема, — на прикладі пародій на духовну літературу.

Вивчення методологічних засад гуманітарних досліджень супроводжувалося ознайомленням безпосередньо з унікальністю і самобутністю культур народів. Майже щодня учасники літньої школи мали змогу виступити в якості організаторів і глядачів днів культур народів, що мешкають в Україні. Під час таких тематичних днів науковці знайомилися з мовою народу (вчили найуживаніші слова і вислови), з етикетними особливостями, виступали в якості дегустаторів національної кухні, адже всі страви цих днів готувалися самотужки учасниками школи виключно за національним принципом. Після вечері влаштовувалися вечори з розучуванням народних танців і пісень. Таке гармонійне поєднання різних видів спілкування створило невимушену, незабутню атмосферу днів грецької, української, білоруської, російської та болгарської культур.

Завдяки господарям, учасники літньої школи побували у дунайських містечках Кілії й Ізмаїлі, де оглянули мальовничі куточки, відвідали місцеві музеї та церкви. Незабутні враження залишилися від знайомства з “українською Венецією” — містом Вилкове, де науковці влаштували пікнік. Він відбувся на острові у гирлі Дунаю, з куштуванням традиційної липованської юшки. Незабутніми стали ознайомчі екскурсії в села Буджаку, де живуть представники різних етносів — українці, болгари, молдавани, гагаузи. Прикладом “входження” в культуру іншого народу є і відвідування фольклорно-етнографічного музею “Камчикска куца” в болгарському селищі Сарата (Камчия) з пригощанням національною стравою — міліною і відтворенням обряду Пеперуди.

Завершення роботи літньої школи співпало зі святкуванням професійного свята — Дня археолога. Дотримання звичаю відмічати цей день було ініційоване організаторами школи з метою проведення “включеного спостереження” за перебігом і обставинами сучасного свята, а також для створення відповідної рефлекс-

сії щодо польового дослідження різноманітних проявів культури.

Учасники дійшли згоди, що проведення наступних літніх шкіл повинне базуватися на актуалізації проблематики у попередньому виданні або електронній підбірці матеріалів, з якою мають ознайомитися учасники літньої школи для більш плідного напрацювання і вироблення наукових концепцій.

Всі учасники школи висловлюють найщирішу подяку голові колгоспу "Росія" с. Приморське Кілійського району Одеської області Чеботарьовій Устинії Пилипівні, яка опікувалася облаштуванням помешкання і побутом учасників літньої школи, надала можливість ближче познайомитися з культурними традиціями старообрядців-липован цього села і всіляко сприяла благоустрою під час проведення наукового семінару.

1. *Артемова О. Ю.* Времена карандаша, листа бумаги и острого ума миновали? // ЭО. — 2002. — № 5; *Боряк О.* Емпиричні дослідження як "ризик шкоди": теорія і практика впровадження принципів етики польової роботи // НТЕ. — 2003. — № 5–6; *Брицина О.* Сучасні аспекти збирання народної прози // НТЕ. — 2003. — № 3; *Кліфорд Дж.* Клопоти з культурою. Про авторитет етнографії // НТЕ. — 2003. — № 3; *Ньюман Л.* Неопросные методы исследования // СОЦИС. Социологические исследования. — 1998. — № 6; *Ньюман Л.* Полевое исследование // СОЦИС. Социологические исследования. — 2001. — № 4; *Поландоупуло А. Г.* От этнографии-описания к этнографии-диалогу // Одиссей: Человек в истории. Культурно-антропологическая история сегодня. — М., 1991; *Романов П. В.* Феминистическая этнография: Обзор основных концепций, методов сбора данных и политик интерпретаций // Гендерные исследования. — 2001. — № 6; *Романов П. В., Ярская-Смирнова Е. Р.* "Делать знакомое неизвестным": этнографический метод в социологии // Социологический журнал. — 1998. — № 1–2; *Соколовский С. В.* Этнографические исследования: идеал и действительность // ЭО. — 1993. — № 2–3; *Халтурина Д. А.* Методика кросс-культурных исследований в контексте современной антропологической науки // ЭО. — 2002. — № 5.

